

ظرفیت‌های
تاریخ شفاهی
کتابداری و
ادبیات کودک در
گفت‌وگو با
پیمانہ صالحی

محدثہ بیگدلی (دانشجوی ارشد مدیریت کتابخانه دیجیتال دانشگاه قم)

mohadeseh.bigdeli.1400@gmail.com

لطفاً خودتان را معرفی کنید و از نحوه ورودتان به حوزه تاریخ شفاهی بفرمایید.

خیلی تشکر می‌کنم که مرا قابل دانستید تا در این مصاحبه شرکت کنم. خوشحالم که این فرصت را دارم تا در مورد تجربیاتم با خوانندگان نشریه صحبت کنم. من کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، کارشناس مسئول تاریخ شفاهی در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و نویسنده و پژوهشگر تاریخ شفاهی هستم. از سال ۱۳۷۱ همکاری‌ام را با گروه آرشو شفاهی که در آن زمان به تازگی در سازمان اسناد ملی ایران تأسیس شده بود، آغاز کردم و اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی را عهده‌دار شدم. این گروه با عنوان تاریخ شفاهی پس از ادغام سازمان اسناد و کتابخانه ملی، به فعالیت در این حوزه با هدف گردآوری اسناد شفاهی ادامه داد. سال ۱۳۹۷ از سازمان بازنشسته شدم، ولی همچنان به پژوهش تاریخ شفاهی ادامه می‌دهم.

تاریخ شفاهی نوعی شیوه پژوهشی و روش علمی از پژوهش‌های تاریخی مبتنی بر مصاحبه هدفمند و فعال است، برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات تاریخی، براساس موضوعی خاص، که افراد در آن واقعه یا رویداد حضور داشته‌اند؛ چه تاثیرگذار و چه تاثیرگرفته از رویداد بوده باشند. در این روش به جای تمرکز بر داده‌های مکتوب به خاطرات و شنیده‌های افراد تأکید می‌شود. تاریخ شفاهی با ماهیت میان‌رشته‌ای در تمام زمینه‌ها و رشته‌ها کاربرد دارد و به بخش‌های ناگفته فعالیت‌های افراد و نانوشته‌های منابع مکتوب توجه دارد. از تجربیات انجام مصاحبه، تدوین و انتشار آثار تاریخ شفاهی بگویید.

در دهه ۱۳۷۰ که من و همکارانم پژوهش تاریخ شفاهی را آغاز کردیم، این حوزه مطالعاتی تازه در ایران پا گرفته بود و هیچ منبعی به فارسی در دسترس نبود. لذا شروع کردیم منابع را به فارسی ترجمه کردیم تا کم‌کم با استانداردهای این نحله از تاریخ‌نگاری در زمینه انجام مصاحبه، پیاده‌سازی، ویرایش، تدوین، فهرست‌نویسی، رده‌بندی، اطلاع‌رسانی و انتشار آشنا شویم و سنگ‌بنای کار این گروه را به‌طور صحیح بنا کنیم. موانع متعددی در مسیر به انجام رساندن اقدامات عملی این کار بود، ولی تلاش کردیم با وجود این

مشکلات متعدد، فرآیند تاریخ شفاهی را به‌طور اصولی پیش ببریم.

بنده از سال ۱۳۷۱ تاکنون به‌طور متمرکز در حوزه‌های نظری و عملی تاریخ شفاهی فعالیت می‌کنم و با ۶۱ شخصیت در ۲۰۶ جلسه مصاحبه انجام داده‌ام. همین‌طور ارائه، اجرا و نظارت بر ۳۱ طرح پژوهشی در حوزه تاریخ شفاهی را بر عهده داشتم و در ۱۷ همایش یا نشست تخصصی سخنرانی داشته‌ام. در ضمن علاوه‌بر تألیف و ترجمه و انتشار ۷۰ مقاله و ۱۱۳ یادداشت، دو کتاب تألیف کرده‌ام که با نام‌های «مسائل حقوقی مصاحبه‌های تاریخ شفاهی» و «دستنامه ویرایش و تدوین آثار تاریخ شفاهی» منتشر شده است. همچنین ۱۹ مصاحبه شخص‌محور و یک طرح موضوع‌محور تاریخ شفاهی را تدوین و ویرایش کرده‌ام که از سوی ناشران دولتی و خصوصی به‌صورت کتاب چاپ و منتشر شده است.

شما با چند نفر از متخصصان کتابداری و ادبیات کودک مصاحبه داشتید؟

مصاحبه‌ها در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی (علم اطلاعات و دانش‌شناسی) و ادبیات کودک در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران مربوط به اجرای چهار طرح تاریخ شفاهی شورای کتاب کودک، انجمن‌های کتابداران ایران، آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی، و سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است. خوشبختانه موفق شدم در نشست «کتابداران، آموختن از گذشته، الهام، ارتباط و مشارکت» در کنگره ایفلا ۲۰۲۱، گزارشی از اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی کتابداری و ادبیات کودک در ایران با عنوان «روایت از روزن گفت‌وگو» ارائه کنم. گزارش شرکت در ایفلا و مقاله‌ای که ارائه کرده‌ام، به فارسی منتشر شده است. من در دو شاخه کتابداری و ادبیات کودک

با ۲۳ شخصیت مصاحبه انجام داده‌ام که از میان آنها مصاحبه‌هایم با شش شخصیت به‌صورت کتاب منتشر شده است. مصاحبه‌های منتشرنشده نیز بر اساس فرم مجوز استفاده از مصاحبه که از سوی مصاحبه‌شوندگان در اختیار سازمان قرار گرفته، در پژوهشکده اسناد سازمان در دسترس مراجعه‌کنندگان است. شش کتاب منتشرشده در این حوزه عبارت است از: سرو سربلند: خاطرات پوری سلطانی، شمع خرد: خاطرات کامران فانی، دُر دانش: مصاحبه تاریخ شفاهی با عباس حرّی، ستاره فروزان: مصاحبه تاریخ شفاهی با نوش‌آفرین انصاری، دل‌سپرده به کودکان: مصاحبه تاریخ شفاهی با ثریا قزل‌ایاغ و راه روشن: مصاحبه تاریخ شفاهی با منصوره راعی.

از منظر شما تاریخ شفاهی کتابداری یا علم اطلاعات چه ویژگی‌ها و ظرفیت‌هایی دارد؟

مصاحبه با کتابداران علاوه‌بر آنکه اطلاعات ذی‌قیمتی را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد، درس‌های شیرینی برای مصاحبه‌گران دارد و نگاهشان را به زندگی تغییر می‌دهد؛ اینکه بی‌منت اطلاعاتشان را در اختیار سایرین قرار دهند، به همه گروه‌های اجتماعی خدمت کنند، در انتقال دانش ضمنی به جوانان بکوشند و روحیه کار جمعی را تقویت کنند. از روزن تاریخ شفاهی نظم ذهنی، دقت، برنامه‌ریزی و نگاه وحدت‌بخش کتابداران استنباط می‌شود. بعضی از اشخاص داشتن این روحیه را ذاتی می‌دانند و تأکید دارند در طول دوران کتابداری، آن را رشد داده‌اند. در مقابل، عده‌ای داشتن این ویژگی‌ها را اکتسابی می‌دانند؛ اینکه به‌واسطه سال‌ها کار به زیور آن آراسته شده‌اند.

لازم است طرح‌های تاریخ شفاهی در

دانشگاه‌ها به اجرا درآید تا دانشجویان علاوه بر آشنایی با معماران این رشته، با پیشینه کتابداری نوین آشنا شوند. رشته‌ای که بدون شناخت بنیان‌گذاران آن پیش برود، به سرمنزل مقصود نخواهد رسید. اگر به تاریخ یک رشته با دقت نگاه کنیم، به داده‌هایی دست می‌یابیم که موجب رشد تفکر و اندیشه‌مان می‌شود. اگر دانشجویان به‌طور عملی درگیر فرآیند تاریخ شفاهی شوند، کاربرد تاریخ شفاهی در پژوهش‌های تاریخی را به‌طور ملموس درک خواهند کرد. گردآوری تاریخ شفاهی کتابخانه‌های عمومی، آموزشگاهی، دانشگاهی و تخصصی، به دلیل جایگاه اجتماعی این نهادهای فرهنگی و تأثیرگذار در جوامع مختلف، ضروری است و باید برای تبیین آن همت گماشت.

از تجربیات خود در دیدار با صاحب‌نظران و پیشگامان ادبیات کودک بگویید.

کتابداران و متخصصان ادبیات کودک با طیف گسترده‌ای از مخاطبان سروکار دارند و لازم است از انتشار آثار علمی جدید مطلع باشند. آنان تلاش می‌کنند فعالیت جمعی را به اقدام فردی ترجیح دهند. استفاده از ضمیر «ما» به جای «من»، در مصاحبه با پیش‌کسوتان شورای کتاب کودک، تصویر روشنی از اعتقاد آنان به کار جمعی ارائه می‌دهد. شورا از جمله مراکزی است که به شکل مشارکتی اداره می‌شود. اجرای این روش مدیریتی موجب پویایی آن شده است، به‌نحوی که هر ساله، همانند یک دانشگاه، نیروی پژوهشی و کتابدار کتابخانه‌های کودک تربیت می‌کند. این کتابداران بر این باورند که کتابخانه قلب تپنده مدارس است و معلمان موفق در قامت کتابدار، موجبات آشنایی دانش‌آموزان با منابع کتابخانه‌ای

را فراهم می‌آورند. آموزش مباحث نظری، پژوهش، نقد و تاریخ‌نگاری در این شاخه از ادبیات، از مواردی است که در مصاحبه‌ها به آن توجه می‌شود.

علاوه‌بر این یکی از ویژگی‌های تاریخ شفاهی این است که راویان از دیدگاه خودشان به یک رویداد واحد نگاه می‌کنند و پژوهشگران می‌توانند از خلال پاسخ‌های راویان و تعدد روایت‌ها، نانوشته‌های تاریخی را کشف کنند. برای مثال از مقایسه روایت‌های استاد ثریا قزل‌ایاغ و استاد نوش‌آفرین انصاری، دو تن از استادان پیش‌کسوت کتابداری و ادبیات کودک، دو نوع زبان و لحن خاص استنباط می‌شود. قزل‌ایاغ وقایع را با لحنی انتقادی و زبانی تجویزی و آسیب‌شناسانه به تصویر می‌کشد و انصاری همان رویدادها را با لحنی عاطفی و توصیفی بیان می‌کند.

به نظر شما ادبیات کودک و نوجوان چه ظرفیت‌هایی دارد که می‌توان از آنها بهره برد؟

مصاحبه با متخصصان ادبیات کودک در قالب طرح‌های تاریخ شفاهی موجب دستیابی به یافته‌های ارزشمندی می‌شود. مسائلی که آنان در طول فعالیت‌های حرفه‌ای با آن مواجه بودند، از روزن دیگری غیر از تاریخ شفاهی امکان ظهور نمی‌یابد. روایت‌های راویان فرهنگ کودکی ضمن نمایان کردن بخش‌های نانوشته این حوزه، نشان می‌دهد کدام ویژگی‌های اخلاقی آنان موجب رشد ادبیات کودک در ابعاد مختلف شده است. متخصصان ادبیات کودک به کتاب به‌عنوان یک کالا نگاه نمی‌کنند، بلکه به آن به‌مثابه موجودی زنده در زیست اجتماعی می‌نگرند. خدمت به کودکان از راه کتاب، یکی از بهترین لذت‌هایی است که نصیب کتابداران

می‌شود. امروزه تعبیری که از کتابخانه می‌شود، تنها مکانی برای خواندن نیست بلکه «جایی برای با هم بودن» است. شورای کتاب کودک که شش دهه فعالیت مستمر برای شکوفایی ادبیات کودکان و نوجوانان ایرانی و بهبود آثار برای این گروه سنی را در کارنامه‌اش دارد، موجبات برآمدن مؤسسات دیگری همچون مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان را فراهم آورده و روحیه کار جدی داوطلبانه را گسترش داده است. بنابراین مصاحبه با فعالان ادبیات کودک به‌ویژه بنیان‌گذاران مؤسساتی که از دل شورا بیرون آمده‌اند، حائز اهمیت است و مستندسازی تجربیات آنان، تصویر روشنی از تأثیر شورا به‌عنوان یک سازمان فرهنگی بر ادبیات کودک در ایران به نمایش می‌گذارد.

علاوه‌بر این لازم است عملکرد سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) در موضوع کتاب، کتابداری و کتابخوانی برای کودکان و نوجوانان از طریق مصاحبه با علاقه‌مندان و متولیان این عرصه تدوین شود تا فرهنگ کار داوطلبانه در ابعاد مختلف تقویت شود. اگر تاریخ شفاهی ادبیات کودک یا کتابخانه‌های کودکان گردآوری و منتشر شود، جوانان از یافته‌های استخراج‌شده بهره‌مند می‌شوند و از استادان پیشگام می‌آموزند.

برای علاقه‌مندانی که در آغاز راه پژوهش تاریخ شفاهی هستند، چه توصیه‌ای دارید؟

امیدوارم علاقه‌مندان و محققان بیشتری در این مسیر قدم بگذارند و آثار بهتری به جامعه پژوهشی عرضه کنند. اگر جوانان آگاهانه و با مطالعه آثار منتشرشده در این حوزه اقدام به اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی کنند، قطعاً موفق‌تر خواهند شد.

در ضمن بایستی با استانداردهای مراحل مختلف فرآیند تاریخ شفاهی آشنا باشند، از پژوهش پیش‌از مصاحبه گرفته تا مصاحبه و پیاده‌سازی و پردازش محتوا. هرچه بیشتر تلاش کنند و بیاموزند، کارهای با کیفیت‌تری به جامعه عرضه می‌کنند.

ممنون از اینکه تجربیات خود را در اختیار نشریه کودک کتابخوان قرار دادید.

اختیار دارید، بزرگوارید.